

Volt egyszer egy magyar gyerekköztársaság

2018. július 23. 19:39 - szerző: Szénási Sándor

<https://168ora.hu/kultura/volt-egyszer-egy-magyar-gyerekkoztarsasag-152827>

A második világháború utolsó előtti évében egyháza támogatásával egy Sztéhlo Gábor nevű lelkész gyermekmentő akcióba fogott, és éveken keresztül sok zsidó és más vallású gyereknek adott menedéket, tulajdonképpen esélyt az életre. Az ő sorsukat idézi fel a Sztéhlo-gyerekek voltunk című könyv, amelyet az evangélikus Luther Kiadó jelentetett meg, és Laborczi Dóra szerkesztett.

1947-ben forgattak egy filmet, Radványi Géza rendezte, a címe az volt: Valahol Európában. Története szerint a háború után bandákba összeálló otthontalan gyerekek szállnak meg egy elhagyott várat, ahol egy oly sok joggal embergyűlölővé vált karmester (Somlay Artúr) szervezi őket közösséggé, amely aztán harcra is száll a szabadságáért. A történet feltűnően hasonlít a **Gaudiopolis nevű, a zugligeti Pax otthonban létrejött gyerekköztársaság történetére, amelynek az ötlete viszont egy 1938-as amerikai filmre, a Boys Townra vezethető vissza.** Az alkotásban Flanagan atya (Spencer Tracy) szervez iskolát fiatalkorú bűnözőkből. Flanagan atya egyébként a valóságban is létezett, és megérte, hogy a történetét feldolgozó film Oscart kapott.

A Valahol Európában karmestere is létezett, Sztéhlo Gábornak hívták, evangélikus lelkész volt, és nem egy iskolát, nem egy gyermekotthont hozott létre, hanem tucatnyit, és nem 1945-ben kezdte, a Gaudiopolisszal, hanem már **1944-ben, amikor Raffay Sándor püspök megbízásából zsidó gyerekeket kezdett menteni. A Ravasz László püspök alapította és az Éliás József vezette Jó Pásztor Misszióval dolgozott együtt. Éliás lelkipásztor fordította le magyarra az Auschwitz-jegyzőkönyvet, és küldte el katolikus, református és evangélikus vezetőknek, a Cionista Szövetség elnökének – és Horthy menyének.** Csak hogy senki se játszhasa tovább, hogy nem tud a haláltáborokról semmit.

De nem hozta nyilvánosságra.

A Zsidó Tanács sem, de az egy másik történet.

Ezzel összefüggésben létezett egy látens konfliktus Sztéhlo és az egyház között, ami a munka elindulásakor rögtön ki is tört. Sztéhlo megbízása arra szólt, hogy a református hitre áttért zsidó gyerekeket mentse, és csak őket. A reformált egyházak úgy érezték, ezt a limitált dacot felekezeti alapon még valahogy le tudják nyeletni a hatalommal, de ennél több már értelmetlen kuruckodás lenne. Sztéhlo azonban ezt a megszorítást az első perctől figyelmen kívül hagyta.

Csaba utca, Csabán utca, Bérc utca, a Légrády-villa a Lorántffy és a Fillér utca sarkán, Bogár utca, Tamás utca, Völgy utca, Pozsonyi út, Hidegkúti út, és még a jó ég tudja, hol szerzett menedéket a nagytiszteletű úr, aki egyébként költözött a gyerekekkel, a fia szerint ezekben az években tizenkét lakásuk volt. 1944 márciusában nyitotta meg az első otthont.

És elkezdte felvenni a zsidó vallású gyerekeket is, de jöhettek árvák és otthontalanok meg olyanok, akiket a szülők nem tudtak ellátni, később pedig, ahogy a történelem célkeresztjébe más és más üldözött gyerekek kerültek, mágnások lányait és fiait is befogadta, katonatisztek, menekült

lengyelek gyerekeit, esetleg olyan fiút is, akinek a nyilas apja börtönben ült.

Sztehlo kivette a gyerekeket a felnőttvilágból, amely érdemtelennek bizonyult rájuk, és bár nem teremthetett nekik gondtalan életet, felszabadította és egyben meg is terhelte őket. A Gaudiopolis, az Örömváros, a gyerekköztársaság erről szólt.

Nem felelsz anyádért és apádért, de felelsz a közösségedért.

Tegyük hozzá: sok százan segítették őt, a Fébé Anyaház diakonisszái, tanárok, egyházi munkások és olyanok is, akiknek a neve elsüllyedt azóta. Gaudiopolis fő épületét, amely a Farkastanya nevet viselte, és a Fecskefészekre keresztelt kisebb házakat Weiss Manfréd családjának egyik tagja adta. A nagytiszteletű úr, ahogy a házakban a gyerekek hívták, a mentés szíve volt, és motorja, de nem magányos harcos.

A könyvben megszólaló Sztehlo-gyerekek egészen elképesztő büszkeséget mutatnak, amiért ott lehettek valamelyik házban. Mintha a paradicsomban éltek volna, ahonnan aztán ki is lökték őket. Enni mindig volt mit, a nagytiszteletű úr igazi szerző-mozgó ember volt. Igaz, a fáradhatatlan munkájával összehozott ennivaló gyakran csak a cukorgyárakból származó melaszt jelentette, árpa- vagy malátakávét, zsizsikes borsót: a megfőtt kukacokat le kellett merni a levesről. De kukacosak voltak a háború utáni, az ENSZ által küldött UNRRA segélycsomagok húskonzervjei is. Evésnél mindig volt egy-két hányingeres eset.

Sztehlo nem válogathatott. Volt, amikor a szóját a Baár-Madasban állomásozó németektől szerezte, mondván, hogy keresztény kicsik éheznek nála, és volt, hogy költözéskor is őket vette igénybe. A vállán a gyereket szállító német katona nem tudta, hogy egy Kohn Lacika nevű négyéves zsidó kislányt cipel.

És dolgozni kellett. Fodrász- és cipésműhelyben, gyümölcstermesztésben, iskolaépítésnél. Előd Nóra mondja a kötetben, hogy Sztehlo nem játszani adta nekik az önkormányzatot, nem játék iskolát építettek és nem játék újságot szerkesztettek, hanem ezekkel a feladatokkal valódi felelősséget ruházott rájuk. Voltaképpen felnőtté tette őket, de szabad felnőtté.

Gaudiopolis köztársaságában volt parlament, amely a néptribunoknak nevezett szobafelelősökből, illetve az egy-egy házat képviselő polgármesterekből állt, volt államfő (az első maga Sztehlo), kormány és bíróság is, amely a bűnöst a közösségtől való megfosztásra ítélte, konkrétan arra, hogy egy darabig senki sem szólhatott hozzá. Ez mai szemmel megalázó, talán kegyetlen is, azt mutatja, hogy bár Sztehlo elismerte a különbözőségeket, a kötelező hittan például mindenki saját hitének gyakorlását jelentette, de legfőbb gondja a tarkabarka társaság belső összetartásának a megteremtése volt.

Mégis: nem birkaiskoláról volt szó. **A kémiai Nobel-díjas Oláh György, a költő Orbán Ottó, a rendező Horváth Ádám, a riporter Szilágyi János** és a kevésbé híres többiek is saját erejükből boldogultak. Egyéniségek lettek.

Miről is szólt Örömváros kísérlete? Amikor valamilyen, a nagytiszteletű urat kétségtelenül megalázó kamasz gonoszság után Sztehlo követelte a bűnös megnevezését, a közösség nem adta ki

a nevet. Még neki sem. A közösség nem engedett árulást, ez azonban az egyéni felelősség hiányában néha kollektív bűnpártolást is jelentett.

Sztehlo elgondolkodhatott volna: abban, hogy az a fiú nem állt fel, hanem elbújt mások háta mögött, mennyi lehetett az ő felelőssége. De erre már nem volt érkezése.

Mint tudjuk, a függetlenségnek, az autonómiáknak errefelé szabott idejük van.

1950-ben a köztársaságot államosították, majd feloszlatták. A gyerekek a szabadság világából belezuhantak a Rákosi-diktatúrába. Egy ideig biztosan sok baj volt velük, amíg betörték, és elfelejtették, hogy egyenes derékkel is lehet élni.

Sztehlo neve eltűnt a nyilvánosságból. Sok házlakó is elfeledte azért, mert sosem találkozott vele. Emlegették a nagytiszteletű urat, de arca nem volt, csak később eszméltek rá, hogy ők is Sztehlo-gyerekek. Másrészt, ahogy Előd Nóra mondta, a volt köztársaság felnőtt tagjaiban volt valami történelmi szégyenérzet, el akarták törölni a múltat, az üldözést, a szegénységet, a Rákosi-időket. „Anyám, aki a világ legempathikusabb embere volt, sose kereste meg, hogy megköszönje, amit tett.”

Egy másik Sztehlo-gyerek, az Izraelben élő Perlusz Tamás (David Pelega) a hetvenes évek elején egy barátjával kérelmet adott be a Jad Vasembe, hogy helyet kérjen Sztehlo számára a világ igazai között. Azt írta, legalább harmincöt zsidó gyereket mentett meg. Visszaírtak neki, hogy vizsgálódtak, és téved: legalább kétezer gyerekről van szó.

A nagytiszteletű úr Svájcban halt meg, 1974-ben.

